

DOI: 10.31648/an.5581

VOLKSDEUTSCHE W DYSTRYKCIE LUBELSKIM W RAMACH INTERPRETACYJNYCH „KRAKAUER ZEITUNG” W LATACH 1939-1944

VOLKSDEUTSCHE IN THE LUBLIN DISTRICT AS INTERPRETED BY “KRAKAUER ZEITUNG” IN THE YEARS 1939-1944

Katarzyna Wójcik

ORCID:<http://orcid.org/0000-0001-9907-1447>

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie / Maria Curie Skłodowska University in Lublin

Keywords: framing, “Krakauer Zeitung”, *Volksdeutsche*, Lublin District

Abstract: The framing process based on highlighting selected aspects of reality, and on attributing them with significance when disseminating particular ideologies, ideas, and values as a vital element in the media control over released content, is the subject of research at the intersection of media studies and political science. This article attempts to analyse framing with respect to articles published in “Krakauer Zeitung” between 1939 and 1944 and concerning *Volksdeutsche* in the Lublin District, i.e., to reconstruct the structure of portraying this group of people, aiming at presenting specified propaganda contents, and a unified interpretation and assessment of reality.

W ostatnim przedwojennym wydaniu słynnego niemieckiego słownika *Der Volks-Brockhaus* z sierpnia 1939 roku *Volksdeutsche* definiowani byli jako „ci Niemcy za granicą, którzy są obywatelami obconarodowego państwa” [*Brockhaus...* 1939, 735]. Biorąc pod uwagę poziom istotności zjawiska w przedwojennej historiografii niemieckiej, taka struktura hasła słownikowego pozbawiona kompleksowego opisu nie świadczyła bynajmniej o małej częstotliwości jego występowania, ponieważ okres kształtowania i profilowania obrazu Niemca etnicznego ze środkowej i wschodniej Polski przez Ostforschung

przypada na lata 20. i 30. [Kuhn 1934]. Po wybuchu II wojny światowej obraz ten został wzbogacony o nowe propagandowe impulsy realizowane w postaci tekstów prasowych, które powstawały tym razem bezpośrednio na okupowanym terenie Generalnej Guberni.

Dziennik „*Krakauer Zeitung*” został utworzony 9 listopada 1939 roku jako polityczny organ prasowy Generalnego Gubernatorstwa [Orłowski 1980, 412; Kołtunowski 1987, 41-42; Gassner 1942, 147]. Miał on pełnić rolę „Nośnika woli politycznej i misji kulturowej narodu niemieckiego na Wschodzie (...)” [Goebbels 1939, 1]. Obok obszernego codziennego politycznego serwisu informacyjnego przekaz obejmował również zakres bieżącej problematyki GG, pośród której szczególne miejsce zajmowały sprawy kolonistów niemieckich (*Volksdeutsche Siedler*), zamieszkujących omawiane tereny [Dürr 1939, 2]. Profil gazety jednoznacznie określał grupę niemieckich czytelników [Orłowski 1980, 412; Kołtunowski 1987, 42-45], wśród których znaleźli się *Reichsdeutsche*, *Volksdeutsche*, żołnierze niemieccy oraz studenci z *Osteinsatz* odbywający praktyki w GG. Na terenie dystryktu lubelskiego¹ ukazywała się mutacja gazety pod nazwą „*Warschauer Zeitung*”.

Volksdeutsche w odróżnieniu od *Reichsdeutsche* stanowili grupę tzw. Niemców etnicznych, zamieszkujących poza granicami Rzeszy i nieposiadających obywatelstwa niemieckiego czy austriackiego. Od 26 stycznia 1940 roku rozporządzeniem Generalnego Gubernatora Hansa Franka identyfikowani byli na terenie GG za pomocą brązowej karty rozpoznawczej, tzw. *Kennkarte* [Dziennik 1940, I, 36].

Celem niniejszego artykułu jest analiza *framingu*, czyli ramowania na podstawie schematów interpretacyjnych, dotyczących problematyki *Volksdeutsche* z dystryktu lubelskiego na łamach „*Krakauer/Warschauer Zeitung*”² w latach 1939-1944. Analiza korpusu materiałów prasowych ma za zadanie odpowiedź na pytania:

1. Na podstawie jakich ram interpretacyjnych konstruowano wizerunek *Volksdeutsche* z dystryktu lubelskiego?
2. Jak wyglądał ten wizerunek i za pomocą jakich środków językowych go opisywano?

Problematyka *Volksdeutsche* z dystryktu lubelskiego na łamach „*K/WZ*” prezentowana była głównie jako ważny element dyskursu politycznego. Zasadne wydaje się zatem w tym przypadku odwołanie do teorii dyskursu Teuna van Dijka [2001, 12], który za podstawę badań dyskursywnych uważał analizę tekstu w kontekście. Zgodnie z definicją Marka Czyżewskiego [2010, 24-29] ten rodzaj dyskursu, dotyczący tematów politycznych jest prowadzony przez elity symboliczne, dominujące w środkach masowego przekazu, w celu wywierania wpływu na masową publiczność. Na oddziaływanie tekstu politycznego bezpo-

¹ W 1942 r. obszar dystryktu lubelskiego wynosił 26 600 km² [Prel du 1942, 297].

² Dalej: „*K/WZ*” lub „*Krakauer Zeitung*” / „*KZ*”, „*Warschauer Zeitung*” / „*WZ*”.

średni wpływ wywierają zastosowane strategie propagandowe. W przypadku *Volksdeutschow* z dystryktu lubelskiego dyskurs polityczny był realizowany za pomocą następujących strategii: perswazyjnej, informacyjnej i ekspresyjnej [Kolczyński 2008, 45].

Pojęcie *framing* jest zakorzenione w psychologii kognitywnej i wywodzi się od „schematów pamięciowych” (*frames*). Te z kolei jako zjawiska poznawcze są integralną częścią procesów kategoryzacyjnych, odpowiedzialnych za „zapamiętywanie, zrozumienie, ocenę oraz postawę i zachowania wobec nabytej informacji” [Pluwak 2009, 49]. Erving Goffman [2010, 21] definiował ramy jako „schematy interpretacji”. Potencjał ram interpretacyjnych opiera się wyeksponowaniu przez media charakterystycznych atrybutów materiału informacyjnego [McCombs 2008, 102-103], które mogą mieć wpływ na kształtowanie i utrwalenie interpretacji pewnych zjawisk u odbiorcy, podobnie jak zastosowane słownictwo.

Metodologia

Analizą objęte zostały materiały prasowe (wzmianki, wiadomości prasowe, sprawozdania, reportaże) dotyczące *Volksdeutschow* z dystryktu lubelskiego, które ukazały się na łamach „K/WZ” w latach 1939-1944. Za decydujące kryterium w wyborze korpusu 57 tekstów przyjęto słowo sztandarowe – *Volksdeutsch* oraz występowanie w nagłówkach lub lidzie hasłowym określonych tematów związanych z osadnictwem niemieckim na omawianym terenie. Identyfikacji ram interpretacyjnych dokonano za pomocą analizy treści. Analiza jakościowa przeprowadzona została na podstawie modelu opracowanego przez Philippa Mayringa³ [2015, 61-64].

Ze względu na to, że w badanym korpusie tekstów „K/WZ” tematy dyskursów pojawiały się we względnie stałej postaci, jako kategorie klucza przedstawiono całe dyskursy o określonej, istotnej dla analizy charakterystyce. Możliwość taka istnieje w przypadku, kiedy dyskursy stanowią utrwalony element materiałów prasowych [Lisowska-Magdziarz 2006, 40]. Wykorzystanie ram interpretacyjnych w analizie dyskursu jako narzędzia analitycznego daje możliwość wnikięcia w schematy interpretacji tekstów prasowych [Franczak 2014, 153].

Specyfika tekstów prasowych wymaga zastosowania narzędzi analizy dyskursu, ponieważ umożliwiają one zbadanie formy prezentacji tekstu pod względem językowym oraz roli uczestników komunikacji w kontekście

³ W praktycznym wymiarze model ten sprowadza się do następujących etapów: 1. Wyboru korpusu tekstów, 2. Umieszczenia badanych materiałów w odnośnym kontekście historycznym, 3. Wielokrotnej lektury tekstów, które weszły do próby, 4. Tworzeniu klucza kategoryzacyjnego, 5. Definiowaniu poszczególnych kategorii klucza.

społeczno-kulturowym. Analizie poddano wybrane aspekty dyskursu dotyczące tematyki *Volksdeutschów* (warstwa treści budująca kontekst), języka (występowanie metafor i stereotypów językowych) oraz relację pomiędzy dyskursem a kontekstem jego występowania (na bazie schematu: autor tekstu – odbiorca – kontekst – konsekwencje) [Lisowska-Magdziarz 2006, 53].

Przebieg i wyniki analizy

Wyszczególnienie ramy interpretacyjnej – *Volksdeutsche* / koloniści niemieccy z dystryktu lubelskiego na łamach „K/WZ” umożliwiło zbudowanie kontekstu informacji o Niemcach etnicznych, zamieszkujących na terenie IV dystryktu GG. W omawianym medium prasowym wyróżniono trzy filary tematyczne (bazowe) jako kategorie klucza, tworzące kontekst relacji na temat *Volksdeutschów* z omawianego dystryktu:

1. Historia kolonizacji niemieckiej na Chełmszczyźnie, Lubelszczyźnie i Zamojszczyźnie (internowanie w więzieniu w Berezie Kartuskiej, wręczanie kart rozpoznawczych, rys historyczny osadnictwa niemieckiego).
2. Rola potomków kolonistów niemieckich w kształtowaniu „niemieckiego Wschodu”.
3. Akcja wysiedleńcza potomków kolonistów niemieckich z Chełmszczyzny i Lubelszczyzny *Heim ins Reich* / powrót do Rzeszy [Hahn 2010, 118-119; *Die Ersten...* 1940, 1], trwająca od 3 września 1940 do 19 listopada 1940 [*Gestaltung...* 1940, 6] oraz akcja *Fahndung nach deutschem Blut (Rückgewinnung)* / w poszukiwaniu niemieckiej krwi – regermanizacja potomków osadników józefińskich na Zamojszczyźnie rozpoczęta w listopadzie 1940 roku [180 *Dörfer...* 1942, 5; *Zamojszczyzna...* 1979, 60-66].

Głównym elementem spajającym narrację i budującym kontekst informacji była polityka władz dystryktu lubelskiego związana z przesiedleniami i osadnictwem *Volksdeutschów*. Odwołując się do koncepcji *agendy setting*, czyli ustalania porządku dziennego i istotności poszczególnych części składowych dyskursu politycznego [McCombs 2008, XVII-XVIII] dotyczącego Niemców etnicznych, należy podkreślić, że pomimo słabszej reprezentacji tekstów dotyczących dystryktu lubelskiego na łamach „K/WZ” w stosunku do pozostałych dystryktów GG wprowadzały one czytelnika w specyfikę problematyki tego obszaru. Wkomponowanie faktów z przeszłości w dyskurs polityczny dotyczący *Volksdeutschów* i kolonistów niemieckich miało za zadanie znacząco wpłynąć na modelowanie przestrzeni ideologicznej, do której należeli potencjalni odbiorcy tekstów. Poszczególne pomniejszych aspekty i podtematy należące do omawianego głównego dyskursu o *Volksdeutschach*, występujące w analizowanych tekstach, tworzą klucz kategoryzacyjny, którego elementy składają się na znaczeniową całość tworzącą ramę interpretacyjną.

Konstruowanie wizerunku *Volksdeutschów* i kolonistów z dystryktu lubelskiego w „WZ” rozpoczęło się sprawozdaniem autorstwa Hansa Brunona Hirschego [1939, 3] *Chelms befreite Volksdeutsche dankten Dr. Frank* z 1 grudnia 1939, zawierającym wspomnienia z internowania grupy Niemców chełmskich w więzieniu w Berezie Kartuskiej. Omawiany tekst był relacją z podróży służbowej Hansa Franka po Generalnym Gubernatorstwie w listopadzie 1939 roku [Kasperek 1983, 48]. Akcenty w opisie faktów wyraźnie wskazują na grupę Niemców chełmskich jako wzorcowych przedstawicieli niemieczyny w najbardziej wysuniętym na wschód dystrykcie GG. Po raz pierwszy na łamach „WZ” nastąpiła nominacja głównych uczestników wydarzenia – potomków kolonistów niemieckich z Chełma i okolic („Chelms Volksdeutsche”), uroczyste witających generalnego gubernatora Hansa Franka na dworcu w Chełmie. Pierwszy tekst przedstawiający *Volksdeutschów* chełmskich zawierał oprócz prezentacji wydarzeń dokładną charakterystykę postaci i cechował się emfaticznym sposobem obrazowania. Język narracji opisującej zebranych na placu w asyście Selbstschutzu *Volksdeutschów* ma charakter opisowo-wartościujący. Wartościowanie postaci *Volksdeutschów* odbywa się za pomocą wyrażen ocennych [Karczewska 2016, 132], przypisanych im przez autora artykułu. Opisani są oni jako dzielni mężczyźni i kobiety o surowych twarzach, którzy pod polskim terrorem cierpieli z powodu swojej przynależności do narodu niemieckiego. W opisie tym przeważają przymiotniki odnoszące się do cech wyglądu zewnętrznego (schlicht/prosty, fast ärmlich / niemalże ubogi, „arg abgeschabte Pelzmützen auf dem Kopf” / strasznie wytarte futrzane czapki na głowie).

Koncepcyjności losu *Volksdeutschów* w przedwojennej Polsce służą określenia takie jak: Jahre(.) des Leidens / lata cierpienia, polnische(.) Willkürherrschaft / polskie despotyczne rządy, Terror/terror, Drangsal/udręka, schikanieren/szykanować, ausbrennen/wykańczać. Przytoczone przez autora tekstu porównania, odnoszące się do traktowania *Volksdeutschów*: „wie eine Herde Vieh” / jak stado bydła, czy etykieta metaforyczna „berüchtigte[n] Hölle von Beresa Kartuska” / osławione piekło Berezki Kartuskiej, służą hiperbolizacji. Za pomocą tych środków w narracji kreowano Niemców chełmskich na ofiary polskiej zradkalizowanej polityki wobec mniejszości niemieckiej przed wybuchem wojny i rzekomych prześladowań *Volksdeutschów* we wrześniu 1939 roku. W swoim tekście Hirsche eksponuje motyw wdzięczności *Volksdeutschów* za opiekę führerowi, który przywrócił należne im prawa jako członkom narodu niemieckiego. Autor powołuje się również na słowa Hansa Franka, dziękującego za „opfermutigen Einsatz” / ofiarne zaangażowanie i „jenes jahrelange Märtyrium” / wieloletnie męczeństwo, które według generalnego gubernatora były przyczynkiem „für den deutschen Sieg” / do niemieckiego zwycięstwa.

Rozporządzenie Hansa Franka z 26 stycznia 1940 dotyczące wprowadzenia na terenie GG karty rozpoznawczej dla osób przynależnych do narodu niemieckiego dzięki prawnej regulacji plasowało wymienioną grupę jako członków narodu niemieckiego i stanowiło podstawę tożsamościowej identyfikacji *Volksdeutschów*.

Fabula narracyjna artykułów i wzmianek „WZ”, relacjonujących akcję ewidencjonowania *Volksdeutschów* w dystrykcie lubelskim i następnie wręczania im kenkart, realizowana była za pomocą strategii informacyjnej, polegającej na dystrybucji informacji w celu jej utrwalenia u czytelnika. Zakres i przebieg prac związanych z przydziałem kart rozpoznawczych realizowany jednocześnie w czterech dystryktach został opisany na „dobrych wzorcach” z terenu dystryktu lubelskiego [*Der Geist...* 1940, 6]. Objęci akcją *Volksdeutsche* chełmscy i lubelscy przedstawieni są zgodnie z wymogami stawianymi rasie nordyckiej – dorodni blondyni o niebieskich oczach [Schmitz-Berning 2007, 429-431]. Szczególną rolę w opisie odgrywa aksjologia oparta na fetyszyzowaniu niemiecko brzmiących form nazwisk i przechowywanych przez pokolenia archiwaliów, mających potwierdzać ich niemieckie pochodzenie [*Der Geist...* 1940, 6; *25 000...* 1940, 6]. W narracji z przebiegu akcji wręczania kenkart *Volksdeutsche* przedstawieni są jako „Heimgekehrte”, którzy „bez wahania podążyli za głosem niemieckiej krwi właśnie w tej trudnej chwili”, wracając do Rzeszy Adolfa Hitlera [*Zweihundert...* 1940, 6]. W celu spotęgowania patosu aktu wręczania kart rozpoznawczych i podkreślenia jego znaczenia dla *Volksdeutschów* wykorzystano w tekstach potencjał perswazji narracyjnej, realizowanej za pomocą dokładnego opisu tego wydarzenia. W relacjach z Lublina występują słowa i obrazy nacechowane narodowosocjalistyczną symboliką, np. ręce *Volksdeutschów* wzniesione w niemieckim pozdrowieniu oraz sale udekorowane flagami ze swastykami [*Zweihundert...* 1940, 6].

Podstawowy element tworzący kontekst w korpusie tekstów na temat *Volksdeutschów* i kolonistów niemieckich z dystryktu lubelskiego stanowił rys historyczny osadnictwa niemieckiego na omawianym terenie. Tematy budujące kontekst prezentacji były realizowane według określonego schematu. W tekstach umieszczano zwykle treści odnoszące się do aktualnych wydarzeń związanych z polityką władz dystryktu wobec kolonistów, stereotypowego obrazu kolonisty niemieckiego oraz kolonii i wsi założonych przez osadników niemieckich, narodowosocjalistycznej „Aufbauarbeit” realizowanej wśród kolonistów oraz wdrażania i przeprowadzania akcji przesiedleńczej do Kraju Warty. Egzystencję *Volksdeutschów* lubelskich oraz zamieszkujących wsie i kolonie niemieckie na Chełmszczyźnie przedstawiano głównie z perspektywy akcji *Heim ins Reich* [*Viele verstanden...* 1940; *Die jüngsten...* 1940, 5-6; *8 000 volksdeutsche...* 1940, 5-6; Hirsche 1940, 225, 3-4; 226-229, 3]. Natomiast w opisie kolonistów z Zamojszczyzny dominowały odniesienia do *Rückgewinnungsaktion von Deutschstämmigen* [*Glückliche Menschen...* 1941, 5; *Keimzelle...* 1941, 6; *180 Dörfer...* 1942, 5; Stöppler 1942, 3]. W przedstawianiu przeszłości i teraźniejszości kolonii niemieckich wykorzystano strategię kreatywną, której celem było pozycjonowanie kolonistów w roli pionierów w pozyskiwaniu gruntów ornych i nauczycieli miejscowej ludności niosących postęp cywilizacyjny [Stöppler 1942, 3; *Keimzelle...* 1941, 6]. Służyły temu następujące etykiety metaforyczne opisujące kolonie i kolonistów niemieckich: „einsame Insel” [*Malinowka...* 1940, 5],

„abgelegene(.) Insel” / samotna wyspa [Lublins Volksdeutsche 1940, 6], „fest umrissene Insel” / wyraźnie zarysowana wyspa [Sieradzki 1941, 5], „deutsches Blut” / niemiecka krew [*Viele verstanden...* 1940, 7; *Glückliche Menschen...* 1941, 5; *Keimzelle...* 1941, 6], „politische Kämpfer des Führers” / polityczni wojownicy führera [Ein paar 1940, 5], „Kulturpioniere” / pionierzy kultury [*Keimzelle...* 1941, 6], „Pioniere des Ostens” / pionierzy Wschodu [Andraschko 1943b, 6], „das Bollwerk im deutschen Osten” / bastion na niemieckim Wschodzie [Helmle 1941, 3], „Ordnungselement” / żywioł porządku [*Pfälzer Künstler...* 1942, 5]. Od 1940 do 1944 roku w „KZ” ukazały się teksty, w których wykorzystano komponent historyczny w celu dostarczenia dowodów na wcześniejszą rzekomą dyskryminację Niemców etnicznych [Richter 1940, 6] i ich prześladowania we wrześniu 1939 roku [Zenzinger 1940, 5]. Zestaw wyselekcjonowanych cech tworzył pozytywny obraz kolonisty w odniesieniu do podstawowych sfer ich egzystencji, tj. religijności i pracowitości: wiara i niemiecki charakter [Sieradzki 1941, 5], wytrwałość i dokładność [Richter 1940, 6; Helmle 1941, 3; *Die Kolonisten...* 1942, 5], wierność niemieckiemu pochodzeniu [*Ein paar...* 1940, 5], ich postawa wobec przedstawicieli władz dystryktu lubelskiego wizytujących niemieckie kolonie: otwarte twarze, swobodne spojrzenie, charakterystyczny mocny uścisk dłoni [*Malinowka...* 1940, 5; Sieradzki 1941, 5]. Ideologiczno-afektywny odbiór wizerunku bohatera-kolonisty został wzmocniony przez zestawienie go z antybohaterem w postaci polskiego sąsiada. Narracje zbudowane były na porównaniu idyllicznych obrazów niemieckich zagród z podupadłymi gospodarstwami Polaków [*Malinowka...* 1940, 5; Sieradzki 1941, 5].

Główną oś narracji w przypadku dyskursu na temat *Volksdeutschów* lubelskich, chełmskich i zamojskich stanowiła bieżąca polityka. Przedstawienie założeń politycznych i przebiegu zarówno akcji *Heim ins Reich*, jak i *Rückgewinnung* wymagało zobrazowania rozmiarów, kondycji oraz znaczenia osadnictwa niemieckiego na omawianych terenach za pomocą określonych strategii dyskursu politycznego. Ramowanie postaci *Volksdeutscha* z Lubelszczyzny i Chełmszczyzny wpisane zostało w opis akcji przesiedleńczej, określanej w „WZ” dwójako – urzędowo (*Umsiedlung*, *Tauschsiedlung* / osadnictwo wymienne, akcję *Heim ins Reich*, oraz z perspektywy oddziaływania propagandowego o silnym ładunku afektywnym (*Heimkehr*, *Rückführungsaktion*, *Rückwanderung*), wreszcie jak w tytule serii reportaży Hirsche go poświęconych akcji przesiedleńczej (*Aufbruch in die Heimat der Väter*). Zgodnie z retoryką nazistowskiej propagandy realizowanej przez „KZ” akcja przesiedleńcza w dystrykcie lubelskim wpisywała się w eufemistyczny obraz określany mianem *moderne Völkerwanderung* [*Unsere Weltanschauung...* 1940, 7; *Reichsführer...* 1940, 8; Hahn 2010, 168-173]. Objęci akcją Niemcy etniczni z omawianych terenów są określane jako: *deutsche Kolonisten*, *Volksdeutsche*, *Umsiedler*, *Rücksiedler* bądź *Heimkehrer*. Grupę z Zamojszczyzny charakteryzowano z perspektywy działań podejmowanych w akcji *Rückgewinnung*, nadając

im następujące określenia: *deutschstämmige Siedler*, *Deutschstämmige*, *deutsche Siedler*, *volksdeutsche Umsiedler*, *Kolonisten*, *Kulturpioniere*, *Kolonisatoren*.

Najczęstszym interpretantem dla słowa *Volksdeutsch* w korpusie tekstów o Niemcach etnicznych z dystryktu lubelskiego w „WZ” jest etykieta metaforyczna *deutsches Blut* oraz przymiotniki *sauber/czysty* i *fleißig/pilny* (lub rzeczownik *Fleiß*). Eksponowanymi elementami konstytutywnymi, spajającymi społeczność była ciężka praca przy karczunku lasów pod pola uprawne, tragiczna historia, oraz opieranie się procesom polonizacyjnym. Zgodnie z nazistowską retoryką tereny między Wisłą a Bugiem zasiedlone przez niemieckich kolonistów miały według „WZ” charakter niezbywalnej niemieckiej własności „unabdingbar deutsche Erde” [Stöppler 1942, 3]. Propagandowa technika ingracji, polegająca na podkreślaniu zalet osoby ingracionowanej [Chlewiński 1985, 29-32], sięgała również po utrwalone w języku sąsiadów przysłowia, mające podkreślać pozytywne cechy kolonistów: „Wo dem Polen der Sand in die Augen weht, der Deutsche sogar noch Weizen sät” / Gdzie Polakowi wiatr w oczy wieje, tam jeszcze Niemiec pszenicę sieje [Hirsche 1940, 225, 3] czy „Der erste arbeitet sich tot, der zweite litt noch Not, der dritte erst hat Brot!” / Pierwszy się na śmierć zaharowuje, drugi jeszcze bieduje, trzeci dopiero chleba skosztuje [Hirsche 1940, 226, 3]. Przykładem manipulacyjnego kreowania wizerunku wspólnoty obu grup jest odwoływanie się do pojęć, tj. *Herkunftsbewusstsein* [Stöppler 1942, 4], *Volksgemeinschaft*, *Gemeinschaftsbewusstsein* i *Gemeinschaftsinn* [*Glückliche Menschen...* 1941, 5]. Koloniści niemieccy i ich potomkowie z dystryktu lubelskiego są za każdym razem przedstawiani jako wdzięczni „beneficjenci” „Deuschtumsarbeit” realizowanej w niemieckich wsiach Zamojszczyzny i w czasie akcji przesiedleńczej *Heim ins Reich*. W opisach przebiegu działań występują potęgujące patos narracji słowa uznania i wdzięczności skierowane do organizacji Hitler-Jugend, Bund Deutscher Mädel i Nationalsozialistische Volkswohlfahrt, zaangażowanych w akcję Osteinsatz na terenie Zamojszczyzny [Stöppler 1942, 3; *Glückliche Menschen...* 1941, 5] oraz urzędów, jednostek SS i policji, a także studentów uczestniczących w przesiedleniach kolonii niemieckich na Chełmszczyźnie i Lubelszczyźnie [*Die jüngsten...* 1940, 5-6; *Unsere Weltanschauung...* 1940, 7; Hirsche 1940, 225, 3-4; 226-229, 3]. Przedstawienie konkretnych wydarzeń, będących częścią zaplanowanych i zorganizowanych akcji rządu III Rzeszy, w których uczestniczyli *Volksdeutsche* na terenie dystryktu lubelskiego, wpisywało się w strategię artykulacyjną, służącą propagowaniu rozwiązań politycznych przyjętych wobec tej grupy. Na pierwszy plan wysuwa się tutaj wyznaczenie przez „K/WZ” nowej płaszczyzny interpretacyjnej dla narracji opartych na politycznie zdefiniowanym koncepcie, zawierającej ideologiczny apel o „Bewahrung kostbaren deutschen Bluts, das im fremdvölkischen Boden zu versickern drohte (...)” / Zachowanie cennej niemieckiej krwi, której groziło wsiąknięcie w obcą narodowo ziemię – w odniesieniu do *Volksdeutschów* pozostających na terenach „(...) prastarego niemieckiego dorzecza Wisły (...)” [Stöppler 1942, 4] i o to, by powracający

w ramach akcji *Heim ins Reich* poświęcili się nowym zadaniom „zum Segen des Nationalsozialismus” / „dla błogosławieństwa narodowego socjalizmu” [Hirsche 1940, 229, 3]. Wplecione w narrację skomplikowane losy pojedynczych kolonistów, często przedstawianych z imienia i nazwiska, wprowadzają do ramy interpretacyjnej bohatera indywidualnego z jego historią, w celu utrwalenia wyrazów kluczowych – Kolonist-Volksdeutsch-Umsiedler. Każdy z elementów tej triady wyrazowej jest powiązany z kolejnym, wzbogacając ramę przez odniesienia do konkretnych momentów historycznych. Punkt widzenia jednostki – konkretnego kolonisty, jego stosunek do świata zewnętrznego, wspomnienia z przeszłości oraz refleksje na temat terażniejszości są każdorazowo wpisane w historię i zarazem przyszłość całej społeczności [Andraschko 1943a, 5; 1943b; *Pfälzer Künstler...* 1942, 5; Hirsche 1940, 225, 3-4; 226-229, 3]. Zastosowanie strategii ekspresyjnej, propagującej szczegóły rozwiązań politycznych wobec *Volksdeutschów* na terenie dystryktu lubelskiego zamykało ramę interpretacyjną poprzez ukazanie rzekomych pozytywnych rezultatów zarówno akcji *Rückgewinnung*, jak i *Heim ins Reich*. Dzięki temu utrwalał się również pozytywny stereotyp *Volksdeutsche* w postaci językowej.

Reasumując, należy stwierdzić, że dyskurs prasowy „K/WZ” dotyczący *Volksdeutschów* z dystryktu lubelskiego miał charakter hierarchiczny, liniowy i spójny. Schematyczne, propagandowe przedstawienie, będące istotą opisu dopełniały metafory stymulujące emocjonalny odbiór treści. Osadzenie dyskursu politycznego w kontekście historycznym miało na celu ukazanie *Volksdeutschów* jako „pionierów niemieckiego Wschodu”, co z kolei wpływało na budowanie postawy ideologiczno-afektywnej u czytelnika. Pozytywne ramowanie wizerunku *Volksdeutsche* sterowało propagandowo interpretacją wydarzeń, kierując odbiór faktów w stronę legitymizacji aktualnej polityki władz dystryktu lubelskiego wobec zamieszkałych na omawianym terenie Niemców etnicznych.

Bibliografia

- Czyżewski Marek. 2010. *Wprowadzenie*. W: *Rytualny chaos. Studium dyskursu publicznego*. Red. Czyżewski M., Kowalski S., Piotrowski A. Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne: 19-29.
- Der Volks-Brockhaus. Deutsches Sach- und Sprachwörterbuch für Schule und Haus* (1939). Leipzig: F.A. Brockhaus.
- Franczak Karol. 2014. *Perspektywa Framing Analysis. Oferta analityczna dla badań nad dyskursem?* „Przegląd Socjologiczny” nr 63(3): 135-156.
- Gassner Emil. 1942. *Die Pressearbeit*. W: *Das Generalgouvernement*. Hrsg. du Prel M. Würzburg: Konrad Tritsch Verlag: 147-151.
- George Christian. 2020. *Nationalsozialismus als politische Religion. Sonnenwendfeiern im „Dritten Reich”*. Koblenz. W: <https://geschichte.bildung-rp.de/entwicklung/archivpaedagogik/archivalien/sonnenwendfeier-im-dritten-reich.html> [Dostęp 30 III 2020].

- Goffman Erving. 2010. *Analiza ramowa. Esej z organizacji doświadczenia*. Kraków: Zakład Wydawniczy „NOMOS”.
- Hahn Eva, Hahn Hans Henning. 2010. *Die Vertreibung im deutschen Erinnern. Legenden, Mythos, Geschichte*. Paderborn: Ferdinand Schöningh.
- Karczevska Natalia. 2016. *Wyrażenia ocenne – próba klasyfikacji*. „Studia Semiotyczne” R. XXX, nr 3: 129-153.
- Kasperek Józef. 1983. *Kronika wydarzeń w Lublinie w okresie okupacji hitlerowskiej*. Lublin: Wydawnictwo Lubelskie.
- Kolczyński Mariusz. 2008. *Strategie komunikowania politycznego*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Kołtunowski Piotr. 1987. *Charakterystyka hitlerowskiego dziennika Krakauer Zeitung*. „Zeszyty Prasoznawcze” nr 2(112): 41-56.
- Kuhn Walter. 1934. *Deutsche Sprachinselforschung. Geschichte Aufgaben Verfahren*. Plauen: Günther Wolff.
- Lisowska-Magdziarz. 2006. *Analiza tekstu w dyskursie medialnym. Przewodnik dla studentów*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Mayring Philipp. 2015. *Qualitative Inhaltsanalyse*. Weinheim und Basel: Beltz.
- McCombs Maxwell. 2008. *Ustanawianie agendy. Media masowe i opinia publiczna*. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Orłowski Hubert. 1980. *Krakauer Zeitung 1939-1945. Auch ein Kapitel deutscher Literaturgeschichte im Dritten Reich*. „Text und Kontext” nr 8: 411-418.
- Pluwak Agnieszka. 2009. *Geneza i ewolucja pojęcia framing w naukach społecznych*. „Global Media Journal” Polish Edition nr 1(5): 49-79.
- Prel du Max. 1942. *Das Generalgouvernement*. Würzburg: Konrad Tritsch Verlag.
- Schmitz-Berning Cornelia. 2007. *Vokabular des Nationalsozialismus*. Berlin: Walter de Gruyter.
- van Dijk Teun A. 2001. *Dyskurs jako struktura i proces*. W: *Dyskurs jako struktura i proces*. Red. van Dijk T.A. Warszawa: PWN.
- Zamojszczyzna – Sonderlaboratorium SS. Zbiór dokumentów polskich i niemieckich z okresu okupacji hitlerowskiej*. I. 1979. Red. Madajczyk Cz. Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza.

Materialy źródłowe

- Andraschko Gustav. 1943a. *Ein Dorf erwacht zu neuem Leben*. „Warschauer Zeitung” nr. 2: 5.
- Andraschko Gustav. 1943b. *Fern in Polen stand ein deutscher Kirmesbaum*. „Warschauer Zeitung” nr. 152: 5.
- Der Geist und die Haltung entscheiden*. 1940. „Warschauer Zeitung” nr. 53: 6.
- Die Ersten, die heim ins Reich kamen*. 1940. „Warschauer Zeitung” nr. 7: 1.
- Die jüngsten deutschen Staatsbürger unterwegs*. 1940. „Warschauer Zeitung” nr. 212: 5-6.
- Die Kolonisten von Horyszow*. 1942. „Warschauer Zeitung” nr. 85:5.
- Dürr Dagobert. 1939. *Unsere Aufgabe*. „Warschauer Zeitung” nr. 1: 2.
- 25 000 Chelmer Volksdeutsche fanden heim*. 1940. „Warschauer Zeitung” nr. 82: 6.
- Dziennik rozporządzeń Generalnego Gubernatora dla okupowanych polskich obszarów*, 29 I 1940, Bd. I, nr. 7: 36.
- Ein paar Donnerbüchsen genügten*. 1940. „Warschauer Zeitung” nr. 106: 5.
- Gestaltung der Bauwerke nach deutschem Gesicht*. 1940. „Warschauer Zeitung” nr. 232: 6.
- Glückliche Menschen unter deutschem Frühlingsbaum*. 1940. „Warschauer Zeitung” nr. 132: 5.
- Goebbels Joseph. 1939. *Grüße an unsere Zeitung. Geleitwort*. „Warschauer Zeitung” nr. 1: 1.

- Helmle Gertrud. 1941. *Lublins Deutsche feiern Sonnwend*. „Warschauer Zeitung” nr. 304: 3.
- Hirsche Hans Bruno. 1940. *Aufbruch in die Heimat der Väter. Die Umsiedlung der Ostkolonisten aus dem Cholmer und Lubliner Lande*. „Warschauer Zeitung” nr. 225: 3-4, nr. 226-229: 3.
- Hirsche Hans Bruno. 1939. *Chelms befreite Volksdeutsche dankten Dr. Frank*. „Warschauer Zeitung” nr. 17: 3.
- Keimzelle moderner Ostkolonisation*. 1940. „Warschauer Zeitung” nr. 186: 6.
- Lublins Volksdeutsche verabschiedet*. 1940. „Warschauer Zeitung” nr. 249: 6.
- Malinowka – ein deutsches Dorf tief in Polen*. 1940. „Warschauer Zeitung” nr. 85: 5.
- 8 000 volksdeutsche Familien kehren heim*. 1940. „Warschauer Zeitung” nr. 210: 5-6.
- Pfälzer Künstler besuchen Pfälzer Siedlungen*. 1942. „Warschauer Zeitung” nr. 211: 5.
- Reichsführer SS Himmler dankte telegrafisch*. 1940. „Warschauer Zeitung” nr. 283: 8.
- Richter Werner. 1940. *Lublin bis 1450 überwiegend deutsch*. „Warschauer Zeitung” nr. 88: 6.
- Sieradzki Werner. 1941. *Hier ging die Weltgeschichte eine Stunde zurück*. „Warschauer Zeitung” nr. 267: 5-6.
- 180 Dörfer werden wieder deutsch*. 1942. „Warschauer Zeitung” nr. 131: 5.
- Stöppler Rudolf. 1942. *Auf den Spuren des verschütteten Deutschtums im Osten. Von der Arbeit des Reichskommissars für die Festigung deutschen Volkstums im Generalgouvernement*. „Warschauer Zeitung” nr. 205: 3-4.
- Unsere Weltanschauung ermöglicht das Werk*. 1940. „Warschauer Zeitung” nr. 243: 7.
- Viele verstanden nicht ein Wort deutsch...* 1940. „Warschauer Zeitung” nr. 272: 7.
- Zenzinger Walter. 1940. *Opfergang und Heimkehr der Deutschen in Polen*. „Warschauer Zeitung” nr. 91: 5.
- Zweihundert erhielten die Kennkarten*. 1940. „Warschauer Zeitung” nr. 66: 6.

